

SRPSKOHRVATSKE STANDARDNOJEZIČKE VARIJANTE I NASTAVA

MILORAD DEŠIĆ

Filološki fakultet, Beograd

UDK 808.61/.62-087:37

Kod nas se odavno raspravlja o srpskohrvatskim (hrvatskosrpskim) standardnojezičkim varijantama. Nekad se to čini smireno, a nekad veoma žustro. Moramo priznati da se nije postiglo koliko se moglo. Mnoga pitanja nisu još riješena ni teorijski ni praktično. Ne možemo da se složimo ni oko imena jezika. Takva situacija me podstiče da prizovem u sjećanje stihove iz *Đulića J. Jovanovića Zmaja*:

»Kaži mi, kaži
Kako da te zovem,
Kaži mi kakvo
Ime da ti dam«.

Kao što je zaljubljeni pjesnik u nedoumici kakvo ime da dà svojoj dragani, tako naši lingvisti ne mogu nikako da nađu pravi naziv za predmet svoje drage serbokroatistike! Vjerujemo da nas uskoro neće inspirisati stihovi iz Zmajevih *Đulića*! Ovaj skup dolazi u pravo vrijeme, jer će se na njemu vjerovatno neke stvari razjasniti (riječ je o naučnom skupu *Jezik i nacionalni odnosi* održanom u Sarajevu 26. i 27. aprila 1984. g.).

Niko ozbiljan i dobronamjeran, upućen u ovu oblast, ne može poricati postojanje varijanata u srpskohrvatskom jeziku, makar se zvale i drugim imenom. Razlike su očigledne i normalne i ne treba ih kriti, niti pak izmišljati nepostojeće. Do nesporazuma dolazi onda kad se povede razgovor o statusu varijanata i o njihovom međusobnom odnosu. Tada se često više vodi politika, u lošem smislu riječi, nego što se govori jezikom činjenica.

Jezička materija je mnogo finija nego što je ponekad hoćemo da predstavimo. Niti koje povezuju i naizgled različite elemente potrebno je otkrivati, a one koje su poznate ne smijemo zapostavljati. Pošto je jedan od izvora nesporazuma nedovoljna proučenost našeg jezika, mislim da bi odavde trebalo da potekne inicijativa za zajednički rad na

konkretnim projektima iz serbokroatistike. Naša zemlja nema materijalnih mogućnosti za usitnjena i paralelna istraživanja. Neophodna je podjela rada prema zainteresovanosti i stručnosti. Na taj način bismo znatno više saznali o srpskohrvatskom jeziku kao cjelini, ali i o njegovim varijantskim realizacijama, o stvarnim međuvarijantskim odnosima.

Složeni odnosi između varijanata direktno se odražavaju u nastavi srpskohrvatskog jezika. Neriješena pitanja u nauci postaju višestruko teška u nastavi. Kako može i kako treba da ih rješava jedan nastavnik u školi? Odgovor bi bio: nastavnik mora nešto da kaže, pogotovo ako ga upita učenik, ali nismo sigurni da će to uvijek biti tačno. Da li smo dovoljno učinili da oni koji predaju maternji jezik budu zaista osposobljeni za svoj poziv? Izgleda da nismo. Prije svega, na pedagoškim akademijama i na fakultetima studenti srpskohrvatskog jezika, budući nastavnici, ne dobivaju potpuna znanja o svom jeziku. Pretežno se objašnjavaju osobine jedne varijante, a o drugim varijantskim realizacijama govori se uglavnom uz put i nedovoljno. Zato nastavnici lutaju, ne snalaze se, nisu u svakoj prilici spremni da daju odgovore na teška pitanja koja nameću nastava i život uopšte. Teškoće će naročito doći do izražaja u toku analize književnih djela iz drugih sredina. Jezik tih djela je takav da od nastavnika zahtijeva veliko znanje i zalaganje, u stvari traži se veće znanje nego što ga većina ima. Svaki od predavača će se naći u posebno teškoj situaciji kad iz jedne republike pređe u drugu. Sudariće se sa nezgodama za koje nije ni pretpostavljao da postoje i vidjeće da je pretežno stručnjak za jednu varijantu.

U nastavnim programima za osnovne i srednje škole trebalo bi da se da dovoljno prostora varijantama, ne prenaplaćavajući njihov značaj, ali i ne potcjenjujući ih. Didaktičko-metodičkim uputstvima bi valjalo objasniti kako da se programski zahtjevi ostvare u nastavnoj praksi. Prema ovakvim programima i didaktičko-metodičkim uputstvima pisali bi se odgovarajući udžbenici. Time se razvija pravilan odnos prema varijantnim razlikama i kod nastavnika i kod učenika.

Materijal na kojem će se učenici upoznavati sa drugim varijantama najčešće se uzima iz beletristike, a neopravdano se zapostavljaju drugi tekstovi: iz novina, časopisa, iz emisija radija i televizije, iz filmova i sl. Specijalni tekstovi, kojima se pokazuju određeni jezički fenomeni (futur, dativ, pridjevi neodređenog vida itd.), tzv. lingvometodički tekstovi, najbolje bi bilo da, pored ostalog, omogućavaju učenicima da se upoznaju sa jezičkim, pa i pravopisnim specifičnostima pojedinih kulturnih i nacionalnih sredina. Ovi tekstovi se uzimaju, po određenom kriterijumu, iz književnih djela, ali mogu ih sastavljati i sami nastavnici.

Sasvim je prirodno da se i nastavnici i učenici služe, u kolektivnoj upotrebi, onom varijantom koja je obična u datoj republici. Međutim, stalna migracija stanovništva donosi i određene nevolje u školama. Nastavnici i učenici koji se iz jedne republike presele u drugu moraju da se prilagođavaju običajima nove sredine, pa i njenom jeziku. Adapta-

cija je za nekoga bezbolnija, a za nekoga nešto veoma teško. To zavisi od prirode ličnosti koja se adaptira, kao i od stava sredine prema došljacima.

Nastavnici, naročito nastavnici maternjeg jezika, dužni su da učeniku iz druge republike pomognu da se što prije saživi sa novom sredinom (isto to važi i za one slučajeve kad učenik stigne iz drugog kraja iste republike, kad dođe iz kraja gdje je lokalni govor mnogo dalje od književnog jezika). Novodošli učenici treba da ovladaju onim oblikom standarda koji je u upotrebi u dotičnoj republici. Teško je reći koje je vrijeme potrebno za to, jer nedostaju istraživanja u tom pravcu. Ovo je veoma delikatna materija i zato bi dobro bilo da nastavnik maternjeg jezika sarađuje sa psihologom (pedagogom) škole. Bitno je da se polazi on onoga što je učeniku najbliže, najpoznatije, tj. od njegovoga govora, pa se onda ide ka usvajanju jezičkog standarda te republike (princip postupnosti), a ne obrnuto. Sve se to radi diskretno, neupadljivo, kako bi učenik bio pošteđen neprijatnosti izdvajanja iz cjeline odjeljenja i stvaranja određenih kompleksa. Ne smije se zaboravljati ni uloga roditelja, od čijeg stava i adaptabilnosti zavisi dobrim dijelom i adaptabilnost učenika. Dakle, neophodna je saradnja škole sa roditeljima.

Nastavnici se takođe prilagođavaju novoj sredini, najčešće bez ikakve prinude. Nastavnici maternjeg jezika, naročito u osnovnoj školi, imaju poseban zadatak. Oni moraju da se brže prilagođavaju od ostalih, da bi mogli da nauče učenike odgovarajućem obliku srpskohrvatskog standarda. Nema potrebnih naučnih istraživanja koja bi nam sugerisala približno vrijeme za usvajanje nove varijante.

Problem nastavnika koji su došli sa drugog varijantnog područja ne možemo zanemariti, ali ni previše isticati. Valjalo bi nalaziti najpogodnije rješenje za svaki konkretni slučaj. Ako je u školi samo jedan nastavnik sa drugog varijantnog područja, njegov uticaj na govor učenika je zanemarljiv u odnosu na uticaj ostalih nastavnika, zatim roditelja, drugova, čitave sredine, udžbenika, štampe, radija, televizije itd. Ukoliko je riječ o većem broju nastavnika, a to se ipak danas rjeđe dešava, veća je potreba za usaglašavanjem njihovoga govora sa govorom važećeg standardnog oblika. Međutim, težište nije na ovom problemu. Više pažnje zaslužuju oni nastavnici iz većine, oni »domaći«, koji još nisu savladali standard, čiji je govor opterećen dijalektom i ne uklapa se ni u jednu srpskohrvatsku varijantu, oni koji nisu stručno ili metodički, ili ni stručno ni metodički osposobljeni za nastavu.

Nastavnici sa drugih govornih područja ponekad su u prednosti u odnosu na »domaće«. Oni će bolje od drugih pročitati i objasniti standardne i dijalekatske tekstove sa svog varijantnog područja. To je dobra prilika za učenike da se na samom izvoru upoznaju sa osobinama druge varijante.

Već je istaknuto da se oni koji rade u školama susreću sa mnogim teškoćama. Potrebno je veliko znanje i dobronamjernost da bi se tačno objasnila zamršena materija. Dovoljno je navesti samo dva podatka iz

djela Miroslava Krleže i Ive Andrića. Naime, u Krležinoj drami *Gospoda Glembajevi* česte su lekseme *februar, mart, jun, novembar*, kao i *hiljada*, a najbolja Andrićeva djela napisana su ekavski. Zbog toga, svakako, Krleža nije manje Hrvat, niti je Andrić manje Bosanac. Ove primjere nastavnik može iskoristiti da bi pokazao kako nisu u pravu oni koji pretjerano ističu razlike između varijanata, koji previdaju ono što je zajedničko, što je spona.

Postoji još mnogo nedoumica u vezi sa srpskohrvatskim standardnojezičkim varijantama i nastavom, ali o njima ne možemo da raspravljamo u kratkom izlaganju. Tako je, na primjer, trebalo govoriti o nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog, o nastavi srpskohrvatskog u školama sa djecom naših radnika u inostranstvu itd. Važno je bilo da se istakne sva složenost problema varijanata u nastavi, zatim da se ukaže na mnoga neriješena pitanja, od kojih zavisi efikasnost i kvalitet nastave. Mislim da se iz izloženog vidi da je krajnje vrijeme da se naši lingvisti aktivnije uključe u rješavanje praktičnih pitanja nastave jezika.

DIE SERBOKROATISCHEN STANDARDVARIANTEN UND UNTERRICHT

(Zusammenfassung)

Im ersten Teil des Referates hebt der Autor hervor, dass die Varianten in der serbokroatischen Sprache wirklich vorhanden sind und dass viele Fragen noch immer weder theoretisch noch praktisch gelöst worden sind.

Im zweiten Teil des Referates stellt der Autor fest, dass die in der Wissenschaft nicht gelösten Probleme in der Unterrichtspraxis noch schwerer werden. In der Unterrichtsprogrammen sollte man genug Platz für die sprachlichen Varianten lassen, wobei ihre Bedeutung nicht besonders betont aber auch nicht unterschätzt wird. Das besondere Problem ist die Anpassung von den Lehrern und Schülern, die aus einer in die andere Republik umziehen.